

Nacionalna i vjerska struktura stanovništva Brodsko-posavske županije 1991.-2001.

IVAN JELIĆ

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, Republika Hrvatska

Tema rada su promjene u nacionalnoj i vjerskoj strukturi stanovništva Brodsko-posavske županije nastale u razdoblju između popisa stanovništva 1991. i 2001. Na temelju podataka iz ova dva najmjerođavnija izvora, autor analizira i objašnjava uzroke i posljedice promjena do kojih je došlo u nacionalno-vjerskom sastavu pučanstva, a ponajprije analizira promjene brojčanih pokazatelja u odnosu Hrvati – Srbi i katolici – pravoslavci, na području bivših općina Nove Gradiške i Slavonskoga Broda, koje od 1992. čine današnju Brodsko-posavsku županiju.

Ključne riječi: Republika Hrvatska, Brodsko-posavska županija, stanovništvo, nacionalna i vjerska pripadnost.

Uvod

Brodsko-posavska županija formirana je 1992. na temelju Zakona o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj i gradu Zagrebu od bivših općina Nove Gradiške i Slavonskog Broda. Županija se prostire na 2.034 četvornih kilometara i prema posljednjem popisu stanovništva iz 2001. ima 176.765 stanovnika. Od 20 županija Brodsko-posavska je po broju stanovnika na devetom mjestu u Hrvatskoj, a sjedište županije nalazi se u Slavonskom Brodu, u kojem prema popisu stanovništva iz 2001. živi 64.610 stanovnika.

Prostornim uređenjem 1992. na području županije osnovano je 26 općina sa 185 naselja: 93 u zapadnom dijelu (bivša općina Nova Gradiška), a 92 su smještene u istočnom dijelu, nekadašnjoj općini Slavonski Brod. Prema popisu stanovništva 1991. općina Nova Gradiška imala je 60.749, a općina Slavonski Brod 114.249 stanovnika.¹

¹ *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.; Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, materinskom jeziku i vjeri*, Statističko izvješće 1.166., DZS, Zagreb, siječanj 2003. (dalje: PS 2001., SI 1.166), DZS, Zagreb, 2003., 84.-86.

U županiji je najviše naselja (90) u kojima živi od 100 do 500 stanovnika. U 35 naselja živi od 500 do 1.000, a u 18 naselja od 1.000 do 2.000 stanovnika. Samo osam naselja (osim gradova) ima više od dvije, ali manje od tri tisuće stanovnika. To su: Donji Andrijevc (2.973), Rešetari (2.672), Sibinj (2.574), Davor (2.513), Gundinci (2.294), Velika Kopanica (2.120), Vrpolje (2.110) i Oriovac s 2.021 stanovnikom. Veći je broj naselja (25) u kojima živi do 100 osoba, a u osam naselja živi samo do 20 stanovnika.² Danas u tih osam naselja ukupno živi 80 stanovnika, a u popisu iz 1991. bilo ih je 589. Tri naselja su bez stanovnika i sada su samo zemljopisni pojam. To su: Crni Potok, Golobrdac i Žuberkovac. Naselje Crni Potok zapravo je napušteno već 1991. zbog gospodarskih razloga, a njegovo stanovništvo se preselilo u Slavonski Brod ili u sela na prometnici Brod – Našice. Srpska sela Golobrdac i Žuberkovac ostala su bez stanovništva (tu je 1991. živjelo 46 osoba, odnosno 52 osobe) zbog drugih razloga, a ponajprije iseljavanjem poslije vojno-redarstvene operacije "Bljesak" izvedene početkom svibnja 1995. godine.

U narodnosnom sastavu stanovništva Brodsko-posavske županije većinu (93,98%) čine Hrvati, a zatim Srbi (3,2%) koji su i najbrojnija nacionalna manjina. Ostale nacionalne manjine čine ukupno 1,27% stanovništva, a značajna je i skupina (1,20%) koja se nije izjasnila o svojoj nacionalnoj pripadnosti.³

Vjersku strukturu dominantno obilježavaju katolici (rimokatolici te oko 1.000 grkokatolika) s 91,92%, a zatim pravoslavci (koji skoro sasvim pripadaju Srpskoj pravoslavnoj crkvi) s 3,44%. Od ostalih vjerskih zajednica najbrojniji su muslimani (0,86%), a 1,68% popisanih se izjasnilo agnosticima, odnosno nisu iskazali vjersku pripadnost. Oko 1% popisanih je izjavilo da nisu vjernici i da ne pripadaju ni jednoj vjerskoj zajednici.⁴

Premda se u ovom radu neće posebno obrađivati stanovništvo prema materinskom jeziku (jezikom kojim se govori u kući i u pravilu se poistovjećuje s nacionalnom pripadnošću), zanimljivo je spomenuti da je gotovo 99% stanovnika županije izjavilo da im je materinski jezik hrvatski, što je za oko 5% više od broja stanovnika koji su se izjasnili Hrvatima.⁵

Za praćenje, analizu i zaključak o problematici naznačenoj u naslovu ovog rada dva su ključna izvora, popisi stanovništva Republike Hrvatske iz 1991. i 2001. godine. Usporedbom podataka iz ovih popisa mogu se najjasnije shvatiti promjene koje su u međuvremenu nastale u nacionalnoj i vjerskoj strukturi stanovništva Brodsko-posavske županije. Potrebno je naglasiti da su oba popisa (osobito iz 1991.) nastala u specifičnim, netipičnim, društveno-političkim prilikama. Naime, popis stanovništva 1991. obavljen je poslije radikalnih, demokratskih promjena 1990. u Hrvatskoj i uoči rata koji su u ljeto iste godine pokrenuli pobunjeni Srbi uz pomoć tadašnje, agresorske, Jugoslavenske

² *Popis stanovništva kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.; Stanovništvo prema spolu, starosti po naseljima*, Statističko izvješće 1.167 (Dalje: PS 2001., SI 1.167), DZS, Zagreb, 2003., 158., 165.

³ PS 2001., SI 1.166, 84.-85.

⁴ ISTO, 190, 1.-191.

⁵ ISTO, 136.

narodne armije protiv Republike Hrvatske.⁶ Popis iz 2001. rezultat je ratnih događaja tijekom Domovinskog rata (1991. – 1995.) kako u cijeloj Hrvatskoj tako i na području Brodsko-posavske županije. Ratni događaji na ovom prostoru (vojne operacije, izbjeglice, prognano nehrvatsko stanovništvo od Srba i njihovih paravojnih formacija, povratnici poslije završetka rata itd.) bitno su utjecali na nacionalnu strukturu, manje vjersku, ponajprije u brojčanim odnosima na relaciji Hrvati - Srbi.

Metodološki pristup u navedenim popisima stanovništva je različit. U popisu iz 1991. donose se podaci o stanovništvu prema državljanstvu, narodnosti, materinskom jeziku, vjeri, spolu i dobi po naseljima tadašnjih općina (u ovom slučaju Nova Gradiška i Slavonski Brod), a u popisu iz 2001. ovi podaci su dani po gradovima i općinama ustrojenim poslije formiranja županija 1992. U ovom popisu po naseljima iskazuje se broj stanovništva samo prema spolu i starosti na osnovi čega se može precizno utvrditi broj stanovnika u svakom naselju, ali vrlo teško nacionalna ili vjerska pripadnost u njima. Zbog toga se ovom članku promjene u nacionalnoj i vjerskoj strukturi prate uglavnom na razini županije i općina, a gdje je moguće, uz pomoć komparativnih podataka i po naseljima.

⁶ Rat u Zapadnoj Slavoniji (područje oko planina Psunj, Papuk, istočni obronci Bilogore te područje od Save i oko Nove Gradiške, Okučana i Novske), počeo je sredinom kolovoza 1991., kada je Srpsko nacionalno vijeće Mjesnu zajednicu Okučani (u sastavu općine Nova Gradiška) proglasilo općinom s namjerom da je poslije pripoji općini Pakrac kao budućem središtu tzv. Autonomne oblasti Zapadna Slavonija, a u sastavu SAO Krajine. Odcjepljenju Okučana od novogradiške općine prethodio je referendum u 30-tak sela u kojima su Srbi bili većina ili značajna manjina. Sljedeći korak bio je dizanje oružane pobune, što se i dogodilo 15. kolovoza 1991. kada su u Okučanima ispaljene prve mine pa se može smatrati da je toga dana počeo rat u zapadnoj Slavoniji, odnosno u zapadnom dijelu današnje Brodsko-posavske županije i zapadnom dijelu tadašnje općine Nova Gradiška. U sljedećih nekoliko mjeseci grad Nova Gradiška i naselja s hrvatskim stanovništvom svakog dana su granatirani, a iz nekoliko naselja pod srpskom okupacijom Hrvati su prognani, ili su se zbog terora morali iseliti.

Sve do jeseni 1991. kada je u Ženevi (23. studenog) dogovoren bezuvjetan prekid vatre na zapadno-slavonskom ratištu, vodile su se borbe u kojima su hrvatske snage već oslobodile dio okupiranih područja, ali je njihovo daljnje napredovanje zaustavljeno ovim, ženevskim, sporazumom. Istodobno, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda donijelo je rezoluciju o upućivanju svojih mirovnih snaga na područje bivše Jugoslavije i uspostavljanju UNPA zona pod njihovom privremenom zaštitom. Jedna od takvih zona formirana je i u zapadnoj Slavoniji, a obuhvaćala je teritorij tadašnjih općina Grubišno Polje, Daruvar, Pakrac, dio općine Novska i zapadni dio novogradiške općine. Stvarnog mira, međutim, u Zapadnoj Slavoniji nije bilo. Samo u prvoj polovici 1992. primirje je prekršeno 8.072 puta, broj žrtava na hrvatskoj strani s 322 povećan je na 749, a ranjenih s 1.848 na 2.860 osoba. Stanje ni rata ni mira u kojem su najviše stradavali civili, potrajalo je do 1. svibnja 1995. kada je okupirano područje Zapadne Slavonije u vojno-redarstvenoj operaciji "Bljesak" oslobođeno i integrirano u teritorijalno-politički sustav Republike Hrvatske (*Ratni zločini srpskih vojnih i paravojnih postrojbi u Zapadnoj Slavoniji i Banovini 1991.-1995.*, CPD Sisak, 1997., 7.-14., Davor MARIJAN, „Jugoslavenska narodna armija u agresiji na Republiku Hrvatsku 1990. – 1992.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 2., Zagreb, 2001., 305.). Više o pobuni Srba vidjeti: Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, Zagreb, 2005.

Promjene u nacionalnoj strukturi u Brodsko-posavskoj županiji 1991. – 2001.

Do kojih i kakvih promjena u nacionalnoj strukturi stanovništva Brodsko-posavske županije je došlo u razdoblju od 1991. do 2001. godine prikazuju podaci u tablici 1. i 2.

Tablica 1.

Stanovništvo popisano 1991. prema narodnosnoj strukturi, prema općinama.⁷

Narodnosna pripadnost	NOVA GRADIŠKA		SLAVONSKI BROS	
	Apsolutni broj	Udjel	Apsolutni broj	Udjel
Hrvati	43.692	71,92	97.379	85,23
Crnogorci	28	0,05	107	0,09
Makedonci	36	0,06	78	0,07
Muslimani	100	0,16	446	0,39
Slovenci	43	0,07	205	0,18
Srbi	12.572	20,69	7.385	6,46
Albanci	82	0,13	176	0,15
Austrijanci	1	0,00	1	0,00
Bugari	2	0,00	4	0,01
Česi	89	0,15	63	0,06
Grci	4	0,01	4	0,01
Mađari	25	0,04	81	0,07
Nijemci	15	0,02	63	0,06
Poljaci	32	0,05	38	0,03
Romi	15	0,02	208	0,18
Rumunji	-	0,00	40	0,06
Rusi	10	0,02	6	0,01
Rusini	10	0,02	34	0,03
Slovaci	9	0,20	34	0,03
Talijani	55	0,09	17	0,01
Turci	-	0,00	23	0,02
Ukrajinci	51	0,08	477	0,42
Vlasi	-	0,00	-	0,00
Neizjašnjeni	544	0,90	1.444	1,26
Jugoslaveni	1.880	3,09	3.307	2,89

⁷ *Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881 (Dalje: PS 1991., Dok. 881), Zagreb, 1992., 134.-135., 180.-181.*

Regionalna pripadnost	46	0,08	138	0,12
Nepoznato	1.352	2,52	2.458	2,15
Ukupno	60.749	100,00	114.249	100,00
Ukupno za obje općine	174.998			

Tablica 2.

Stanovništvo Brodsko-posavske županije 2001. prema narodnosti⁸

Narodnosna pripadnost	Apsolutni broj	Udjel	Narodnosna pripadnost	Apsolutni broj	Udjel
Hrvati	166.129	93,98	Rusi	8	0,00
Albanci	285	0,16	Rusini	25	0,01
Austrijanci	4	0,00	Slovaci	28	0,02
Bošnjaci	372	0,21	Slovenci	93	0,05
Bugari	9	0,01	Srbi	5.347	3,02
Crnogorci	54	0,03	Talijani	40	0,02
Česi	109	0,06	Turci	19	0,01
Mađari	81	0,05	Ukrajinci	320	0,18
Makedonci	75	0,04	Vlasi	-	0,00
Nijemci	75	0,04	Židovi	2	0,00
Poljaci	36	0,02	Ostali	437	0,25
Romi	586	0,33	Neizjašnjeni	2.172	1,20
Rumunji	12	0,01	Nepoznato	492	0,28
Ukupno:				176.765	100,00

Ukupan broj stanovnika Brodsko-posavske županije u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.) povećan je za 2.767 osoba. Ovaj porast nije, međutim, rezultat većeg nataliteta (koji je i ovdje, kao i u cijeloj Hrvatskoj, u padu)⁹, nego ratnih okolnosti koje su prouzročile nepovoljno kretanje stanovništva: hrvatskog, koje je pod pritiskom izbjeglo ili prognano, i srpskog koje se uoči i za vrijeme vojno-redarstvene operacije "Bljesak" dobrovoljno iselilo. Ova tvrdnja može se potkrijepiti usporedbom podataka o broju stanovnika bivših općina Nova Gradiška i Slavonski Brod iz 1991. i 2001. godine.

Općina Nova Gradiška je 1991. imala 60.749 stanovnika, a 2001. godine 52.416.¹⁰ Ovaj manjak u broju popisanih osoba nastao je skoro isključivo zbog

⁸ PS 2001., SI 1.166, 84.-85.

⁹ Prema podacima Ureda za statistiku Brodsko-posavske županije, na području županije je 2001. registrirano 1.733 živorođenih te 2.090 umrlih. Prirodni priraštaj, dakle, iznosio je minus 357 osoba, a vitalni indeks, živorođeni na 100 umrlih, 82,9% što je ipak više nego državni koji je 79,3%.

¹⁰ Ukupno stanovništvo naselja današnjih općina koje su do 1992. bile u sastavu općine Nove Gradiške.

odlaska srpskog stanovništva s tog područja, iz središta općine Nova Gradiška, i Okučana gdje su bili najbrojniji, te iz 30 sela (od ukupno 93 sela bivše novo-gradiške općine) u kojima su 1991. činili većinu. Srbi su se najvećim dijelom iselili u Bosnu (Republiku Srpsku), a dio osoba se odselio i u krajeve tadašnje Jugoslavije.

Prema popisu stanovništva iz 1991. u bivšoj općini Slavonski Brod (danas je to istočni dio županije u istim granicama i s istim brojem naselja kao i 1991.) živjelo je 114.249 osoba, a 2001. je popisano ukupno 124.349 stanovnika.¹¹ Ovaj porast od 10.100 stanovnika na području bivše općine Slavonski Brod u razdoblju od 1991. do 2001. isključuje natalitet kao kriterij povećanja i bez sumnje je rezultat rata u Hrvatskoj i Bosni Hercegovini 1991. – 1995., odnosno posljedica je migracijskih kretanja.

Nakon pada bosanske Posavine, početkom listopada 1992. godine, hrvatski i, manjim dijelom, muslimansko-bošnjački dio stanovništva je, kao prognanici i izbjeglice, prešao u Hrvatsku zadržavši se najvećim dijelom u Slavonskom Brodu ili u okolnim naseljima.¹² S vremenom je privremenost boravka postala trajna opcija stanovnika bosanske Posavine, odnosno dovela je do njihova ostanka u Hrvatskoj, na području Slavanskog Broda. Razvoj prilika u susjednoj Bosni i bosanskoj Posavini, koja je potpala pod Republiku Srpsku, nije davao nikakvu nadu u povratak. Pri tome se trebaju u obzir uzeti i drugi čimbenici pri donošenju odluka stanovnika bosanske Posavine da se za stalno nasele na ovome području. Rodbinske veze, radna mjesta - veliki broj ljudi iz Bosanskog Broda i Dervente radio je u brodskim poduzećima - pripadnost istom narodu i ista, katolička vjera, sigurno su odlučujuće utjecali da brodsko Posavlje postane trajan izbor prebivališta protjeranih i izbjeglih Hrvata iz bosanske Posavine.

Dakle, porast stanovništva Brodsko-posavske županije iskazan 2001. godine, a u odnosu na 1991. godinu u prvom je redu posljedica doseljavanja prognanih i izbjeglih Hrvata iz bosanske Posavine u njezin istočni dio (Slavonski Brod i okolica) i prognanih i izbjeglih Hrvata iz drugih dijelova Bosne u njezin zapadni dio (Okučani i druga naselja s većinskim srpskim stanovništvom), a umjesto odseljenih Srba uoči i tijekom vojno-redarstvene operacije "Bljesak". Zbog toga je i došlo do radikalno izmijenjene nacionalne strukture na ovim prostorima. Prije svega na relaciji većinskog, hrvatskog naroda i Srba, ali i pripadnika drugih narodnosnih skupina koje, prema rezultatima popisa stanovništva, ovdje žive.

¹¹ ISTO.

¹² Na području bivše općine Slavonski Brod 1994. je registrirana 13.801 izbjegla i prognana osoba, najvećim dijelom iz općina Bosanski Brod i Derventa, koje su poslije stekle status hrvatskih državljana i uglavnom se naselile u Brodu i okolici. Ovo je samo jedan ilustrativni podatak o izbjeglicama, prognanim, raseljenim i useljenim osobama koji se mogu pronaći u Regionalnom uredu za prognanike i izbjeglice u Slavonskome Brodu.

Hrvati

Na području današnje Brodsko-posavske županije Hrvati su oduvijek imali apsolutnu većinu u broju popisnog stanovništva. Najmanju, međutim, sedamdesetih godina prošlog stoljeća kada se zbog političkih prilika (ideoloških pritisaka, straha i oportunitizma poslije sloma hrvatskog proljeća pred kraj 1971.) značajan broj Hrvata u idućem popisu stanovništva (1981.) izjasnio Jugoslavenima, ili se uopće nije nacionalno izjasnio. U tadašnjoj općini Nova Gradiška od 61.267 stanovnika 5.559 osoba (9,07%) se izjasnilo Jugoslavenima, a u općini Slavonski Brod od 106.400 popisanih građana njih čak 10.307 (ili 9,69%) se opredijelilo za "tu očevito popularnu i probitačnu kategoriju". Slično su se tih godina, iako u nešto manjem broju i udjelu, izjašnjavali i Srbi, što je vidljivo iz usporedbe podataka iskazanih u popisima stanovništva iz 1971. i iz 1981. godine.¹³

I dok je popisani broj Hrvata u navedenom razdoblju u novogradiškoj i slavonskobrodskoj općini padao (kao i u cijeloj Hrvatskoj, kada je 1981. iznosio samo 75,8% od ukupno popisnog stanovništva), u popisu iz 1991. ponovno raste i doseže 80,6% udjela. Ovo povećanje broja Hrvata u popisu stanovništva iz 1991. dogodilo se uglavnom na račun popisne kategorije Jugoslavena. Njihov broj se u općini Slavonski Brod u odnosu na 1981. smanjio za više od 7.000, a u općini Nova Gradiška za nešto manje od 4.000 osoba.¹⁴ Nema sumnje da su to izazvale društveno-političke prilike nastale u Hrvatskoj poslije 1990., kada je postalo jasno da će se Jugoslavija raspasti i da će Hrvatska krenuti prema osamostaljenju. Kako je, međutim, popis stanovništva 1991. obavljen u proljeće (počeo je 31. ožujka), a politički odnosi između Hrvatske i Jugoslavije još nisu bili u potpunosti definirani, značajan dio populacije se, zbog taktičkih razloga i u očekivanju raspleta događaja, dijelom i zbog uvjerenja, ponovno opredijelilo za popisnu kategoriju Jugoslavena. U općini Nova Gradiška takvih je bilo 1.810, a u općini Slavonski Brod je popisano ukupno 3.307 Jugoslavena.¹⁵

Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, udjel Hrvata u Brodsko-posavskoj županiji u odnosu na 1991. povećan je za 13,3%, a usporedbom podataka za pet slavonskih županija dolazimo do zaključka kako je to manji porast nego u Virovitičko-podravskoj (17,4%), Požeško-slavonskoj (17,2%) i Osječko-baranjskoj županiji (13,6%), dok je viši nego u Vukovarsko-srijemskoj županiji (10,6%) te za 4,3% više ako usporedimo podatke s porastom iskazanim na razini Hrvatske.¹⁶ U svih 26 općina Brodsko-posavske županije Hrvati prema popisu stanovništva iz 2001. čine većinu, odnosno u 19 općina imaju udjel veći

¹³ *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*, prir. Jakov GELO i dr., Republika Hrvatska, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1998., sv. 3., 1.885; sv. 5., 2.809.

¹⁴ N. mj.

¹⁵ PS 1991., Dok. 881, 134.-135., 180.-181.

¹⁶ Dragutin BABIĆ, „Etničke promjene u strukturi stanovništva slavonskih županija između dvaju popisa (1991. – 2001.)“, *Migracijske i etničke teme*, 1., Zagreb, 2003., 56.-57.; PS 2001., SI 1.166, 23.

od 95%, u tri općine od 90 do 95%, u dvije od 80 do 90% te u dvije općine imaju udjel između 70 i 80% popisanog stanovništva. Ove dvije posljednje općine su Dragalić (79,7%) i Okučani (74,6%) u kojima je prema popisu stanovništva iz 1991. godine prevladavalo srpsko stanovništvo.

Po naseljima, velike promjene između dvaju popisa, a u korist Hrvata, dogodile su se u Okučanima, gdje je 1991. od 2.267 stanovnika živjelo 287 Hrvata (1.633 Srba, 184 Jugoslavena i ostalih) ili 12,66%. Poslije vojno-redarstvene operacije "Bljesak" narodnosni sastav u Okučanima je bitno promijenjen: većinsko srpsko stanovništvo se iselilo, a na njegovo mjesto je došlo prognano i izbjeglo hrvatsko stanovništvo iz Bosne i Hercegovine i manjim dijelom iz Vojvodine. Zbog tog razloga danas Hrvati s oko 75% čine većinu u Okučanima i u dijelu naselja okučanske općine u kojima je do 1991. živjelo pretežno srpsko stanovništvo.

Naselje Bukovlje (i središte općine za naselja Ježevik, Korduševce i Vranovce) u istočnom dijelu županije u popisu iz 2001. bilježi stopostotni rast stanovništva u odnosu na stanovništvo popisano 1991. godine. Naime, tada su u Bukovlju živjele 962 osobe, a 2001. čak 1.858 od kojih je udjel Hrvata iznosio više od 95%.¹⁷ Ovo veliko povećanje stanovništva naselja Bukovlje zapravo je posljedica velikosrpske ideje rata, progona, kaosa i prisilnih migracija. Poslije pada bosanske Posavine početkom listopada 1992. prognani i izbjegli Hrvati bili su prisiljeni brzo pronaći rješenje za smještaj (mislilo se privremeni) svojih obitelji, a logičan izbor je bio Slavonski Brod s prigradskim naseljima i selima udaljenijim od grada, ali uz cestovne i željezničke prometnice. Zbog ovih razloga broj stanovnika Bukovlja je udvostručen, čemu su pridonijele i prijašnje čvrste veze (rodbinske, prijateljstva, radna mjesta) pa se veliki broj iseljenih i prognanih, najviše iz bosansko-brodske i derventske općine, ovdje stalno naselio.¹⁸

U zapadnom dijelu županije u udjelu, ali prema apsolutnom broju gotovo zanemariiv, najveći porast broja Hrvata imao je Savski Bok. Tu je 1991. živjelo 60 osoba (58 Hrvata), a 2001. već 87, te su svi popisani bili Hrvati starosjedioci ili osobe doseljene iz prekosavskih općina Bosanska Gradiška i Srbac.

U urbanim sredinama, gradovima Novoj Gradišci i Slavonskome Brodu, također je značajno povećan broj Hrvata u odnosu na popis iz 1991. U Novoj Gradišci oni su tada činili oko 75% od 14.044 stanovnika, a 2001. godine se od popisanih 15.883 osobe njih gotovo 91% izjasnio Hrvatima.¹⁹ Ovaj porast u udjelu posljedica je narodnosnog opredjeljivanja neopredjeljenih osoba iz

¹⁷ PS 1991., Dok. 881, 180., i PS 2001., SI 1.166, 158.

¹⁸ Nema sumnje da se dio prognanih i izbjeglih želi vratiti na svoja ognjišta, ali samo starija populacija vođena emocijama i nostalgijom za zavičajem. Mlađi i rođeni u Slavoniji na povratak skoro i ne pomišljaju jer svoju budućnost i egzistenciju ne vide u prostoru koji je pod kontrolom Srba i naseljen skoro isključivo Srbima. Da je stvarnost takva potvrđuje i podatak da se u Bosanski Brod i okolicu, do 1991. s većinskim hrvatskim stanovništvom, do 2004. vratilo tek 2-3 posto Hrvata, naravno starije životne dobi.; *Posavska Hrvatska* (Slavonski Brod), br. 46. (637.), 12. XI. 2004., 31.

¹⁹ PS 1991., Dok. 881, 134. i PS 2001., SI 1.166, 84.

1991. godine, odlaska dijela Srba uoči i za vrijeme rata i novoga teritorijalnog ustroja kojim su sela s većinskim hrvatskim stanovništvom, Ljupina, Kovačevac i Prvča (zajedno imaju 2.569 stanovnika) pripojena Novoj Gradišci. U popisima do 1991. ta su naselja iskazivana posebno, a od 2001. se podaci za ta naselja iskazuju kao dijelovi grada Nove Gradiške.²⁰

Hrvati su u Slavanskom Brodu oduvijek imali apsolutnu većinu. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine Brod je imao 55.683 stanovnika od kojih se njih 44.451 (ili oko 80%) izjasnilo Hrvatima. Od 64.612 stanovnika popisanih 2001. godine Hrvatima se izjasnilo 59.999 osoba ili oko 93% popisanih građana.²¹ Ovaj porast Hrvata (i ukupnog broja stanovništva u razmatranom razdoblju) za oko 13% rezultat je doseljavanja stanovništva iz bosanske Posavine i smanjenja broja nacionalno neopredijeljenih osoba iz popisa provedenog 1991. godine. Takvih je tada u Slavanskom Brodu bilo 4.011, a od toga 2.476 Jugoslavena koji se u popisu iz 2001. ne navode.²²

U cjelini, Hrvati su na području današnje Brodsko-posavske županije bili većinski narod, a i danas su s udjelom od oko 94% u njezinoj ukupnoj populaciji. U svih 26 općina (i skoro u svim od 185 naselja) Hrvati čine apsolutnu većinu, a najniži udjel imaju u općini Okučani (74,64%) dok je najviši udjel Hrvata iskazan u općini Davor (99,42%).

Nacionalne manjine

U popisu stanovništva Republike Hrvatske iz 2001. navedene su kao popisne kategorije 22 nacionalne manjine (jedna manje nego u popisu iz 1991. jer su izostavljeni Grci) kojima je ustavnim zakonom zajamčena potpuna ravnopravnost s većinskim hrvatskim narodom. Prema zadnjem popisu stanovništva nacionalne manjine u ukupnom broju stanovnika Hrvatske (4.784.265) sudjeluju s oko 7,5% ili 331.383 osobe. Deset godina ranije nacionalne manjine su s 713.311 stanovnika činile skoro 15% popisnog stanovništva Hrvatske.²³ Uzroci ovako velikom padu udjela nacionalnih manjina (najviše srpske) su različiti i kompleksni, ali se bez sumnje mogu i moraju pronalaziti u ratnim događajima od 1991. do 1995. godine koje su izazvali pobunjeni Srbi, koji su se nakon vojnih operacija "Bljesak" i "Oluja" masovno iseljavali iz Hrvatske. Razlozi smanjenju broja drugih nacionalnih manjina (Talijani, Česi, Slovaci, Ukrajinci) također su uvjetovani ratnim sukobima u kojima su prisilno iseljavani ili su ih Srbi prognali, ali su i druge prirode. Naime, ponajprije treba navesti depopulaciju kao razlog, ali i asimilacijske razloge i integraciju u većinski hrvatski nacionalni korpus s kojim ih povezuje pripadnost istoj, Katoličkoj crkvi, sličnost jezika ili bliskost povijesno-iskustvene naravi.

²⁰ PS 2001., SI 1.167, 158.

²¹ PS 1991., Dok. 881, 182. i PS 2001., SI 1.166, 84.

²² PS 1991., Dok. 881, 182.

²³ PS 2001., SI 1.166, 23.

Srbi

Prema popisu stanovništva iz 1991. u Hrvatskoj je živjelo 581.663 pripadnika srpske nacionalnosti (12,8% ukupno popisano stanovništva), a 2001. samo 201.163 ili samo 4,5% popisanih osoba.²⁴ Slavonija je 1991. imala 977.399 stanovnika od kojih se njih 167.094 deklariralo Srbima, odnosno njihov je udjel u slavonskome stanovništvu iznosio 17%. Deset godina poslije u pet slavonskih županija popisano je 891.295 stanovnika, a od toga broja njih 78.085 (8,7%) se izjasnilo Srbima.²⁵ Dakle, broj Srba se u Hrvatskoj u posljednjem međupopisnom razdoblju dosta smanjio. Sličan, pa još i radikalniji proces smanjenja udjela srpske nacionalnosti u ukupnoj populaciji dogodio se u istom razdoblju i u Brodsko-posavskoj županiji.

Na ovom području je 1991. godine u tadašnje dvije općine popisano ukupno 174.998 stanovnika (60.749 u novogradiškoj i 114.429 u slavonsko-brodskoj) od kojih je njih gotovo 20.000 pripadalo srpskoj nacionalnosti, odnosno imali su udjel od 11,4% u popisano stanovništvu. Srbi su tada činili 20,69% stanovništva novogradiške općine (12.572), odnosno 6,49% (7.385) stanovništva slavonskobrodske općine.²⁶ U trećini naselja novogradiške općine Srbi su činili većinu, a brojem su bili najzastupljeniji u Novoj Gradišci, Okučanima, Staroj Gradišci, Bodegrajima, Gređanima itd. Od 92 naselja brodske općine, Srbi su prema podacima iz popisa stanovništva iz 1991. apsolutnu većinu imali u dva naselja, u Ježeviku i Novom Topolju, te relativnu većinu u Trnjanima. Najbrojniji su bili u gradu Slavanskom Brodu (4.685) s udjelom od 8,41% u popisano stanovništvu grada.

Udjel Srba u stanovništvu Brodsko-posavske županije drastično je smanjen nakon vojno-redarstvene operacije "Bljesak" početkom svibnja 1995. i to gotovo isključivo u zapadnom dijelu županije i zapadnom dijelu bivše općine Nova Gradiška, koje je bilo zahvaćeno ratom i do "Bljeska" pod srpskom okupacijom i pod ingerencijom institucija Autonomne oblasti Zapadne Slavonije, tzv. SAO Krajine. Raspad ovoga paravojnog i paradržavnog sustava prouzročio je odlazak velikog broja Srba što se odrazilo i u popisu stanovništva 2001. godine.²⁷ Prema tom popisu na području županije su se samo 5.374 osobe izjasnile Srbima što čini udjel od 3,2% u stanovništvu županije. S ovim brojem i udjelom Srbi su i danas u županiji najveća i najznačajnija nacionalna manjina.

Najveći broj (ali ne i u udjelu) Srba prema popisu iz 2001. živi u Slavanskom Brodu (1.553 ili 2,47%, što je za 3.132 osobe ili gotovo za 6% manje u odnosu na 1991.) i Novoj Gradišci (914), te u općinama Okučani (21,47%), Dra-

²⁴ N. mj.

²⁵ D. BABIĆ, n. dj., 55.

²⁶ PS 1991., Dok. 881., 134., 181.

²⁷ Za primjer se mogu navesti Okučani u kojima su Srbi do operacije "Bljesak" činili veliku većinu stanovništva dok danas, a prema rezultatima popisa stanovništva iz 2001., čine manjinu. Doduše, u Okučane i druga naselja sa srpskom većinom do 1991. vratio se dio izbjeglih (oko 1.500), ali to nije značajnije promijenilo narodnosnu strukturu u naseljima u kojima su do 1991. bili većina.

galić (15,29%), Stara Gradiška (14,39%) i Gornji Bogičevci (10,78%).²⁸ Moguće je da je broj pripadnika srpske nacionalnosti u Brodsko-posavskoj županiji i veći od iskazanog u popisu stanovništva iz 2001. godine. Pretpostavka se temelji na podacima o broju građana kategoriziranih u druge popisne rubrike, a najviše njih ili 2.127 osoba svrstano je u rubrici "nisu se nacionalno izjasnili u smislu nacionalne pripadnosti".²⁹ Moguće je da se tu "krije" određeni broj Srba po rođenju i osjećaju, ali koji u popisu stanovništva nisu željeli iskazati svoju etničku pripadnost.

U spekulacijama je li stvarni broj Srba u Brodsko-posavskoj županiji veći nego što pokazuje popis stanovništva iz 2001., kao najmanja mogućnost može se uzeti vjerojatnost da se dio njih nacionalno deklarirao drukčije ili asimilirao.

Romi

Nakon srpske, najbrojnija nacionalna manjina na području Brodsko-posavske županije su Romi čiji se broj u odnosu na popis iz 1991. više nego udvostručio. U tom popisu na ovom prostoru je 238 osoba (223 u brodskoj i samo 15 u novogradiškoj općini) iskazalo svoju romsku pripadnost.³⁰ U posljednjem popisu iz 2001. broj Roma je narastao na 586 što čini 0,3% stanovništva županije i, osim četiri osobe, svi žive u Slavonskom Brodu.³¹

Porastu romske nacionalne, etničke skupine u županiji, kao i u cijeloj Hrvatskoj, pridonio je tradicionalno visok natalitet, ali i povoljnije društveno-političke i kulturološke prilike koje su omogućile da Romi slobodnije i s manje predrasuda izraze nacionalnu pripadnost. Kako Rome, međutim, prati kvalifikacija da su nepouzdana kategorija u smislu nacionalnog izjašnjavanja, moguće da ih je stvarno na području županije i više, ali se takvima nisu deklarirali ili su se svrstali u rubrike "ostali" i "nepoznato".³²

Bošnjaci

Ova se popisna kategorija stanovništva prvi put navodi u popisu stanovništva iz 2001. godine. U prijašnjim popisima stanovništva kao narodnost pod nazivom „Musliman“ bili su nacionalno opredijeljeni (Hrvat, Srbin, Make-

²⁸ PS 2001., SI 1.166, 85.-86.

²⁹ ISTO.

³⁰ PS 1991., Dok. 881., 135., 181.

³¹ PS 2001., SI 1.166, 84.

³² Ovome u prilog govori i podatak koji su na sastanku s predstavnicima OSS-a iznijeli predstavnici Roma da, naime, na području grada Slavenskog Broda živi oko 1.200 Roma, što je za 50 % više nego prema popisu stanovništva 2001. (Upravni odjel za društvene djelatnosti grada Slav. Broda, 7. srpnja 2005.). Podatak je teško provjeriti, ali upućuje na zaključak da je broj Roma na području Brodsko-posavske županije puno veći nego što je iskazan u posljednjem popisu stanovništva Republike Hrvatske iz 2001. godine.

donac) ili nacionalno neopredijeljeni sve do 1991. godine kada rubrika „Musliman“ podrazumijeva osobu s jasno izraženim nacionalnim identitetom. U popisu iz 2001. termin „Musliman“ zamijenio je termin „Bošnjak“ koji bolje čini razliku između nacionalne i vjerske (islamske, kojoj Bošnjaci skoro 100% i pripadaju) opredijeljenosti.

Prema popisu stanovništva iz 1991. na području Brodsko-posavske županije 546 osoba iskazalo je svoju muslimansku nacionalnu pripadnost (446 u tadašnjoj slavonsko-brodskoj i 100 u novogradiškoj općini), a 2001. Bošnjacima su se izjasnile 372 osobe.³³ Ovaj veliki pad (značajniji u udjelu) broja popisanih Muslimana-Bošnjaka u županiji objašnjiv je činjenicom da se dio popisanih nije nacionalno izjasnio, da je dio svoju vjersku pripadnost islamskoj vjerskoj zajednici poistovjetio s bošnjačkom pripadnošću, a da se dio vrlo vjerojatno asimilirao smatrajući se Hrvatima. Najviše popisanih Bošnjaka nalazi se u Slavonskom Brodu (297) i naseljima istočnog dijela županije (62), a samo 43 osobe su popisane u zapadnom dijelu županije (od toga njih 10 u Novoj Gradišci).³⁴

Ukrajinci

Prema popisu stanovništva iz 1991. na području današnje županije živjelo je 528 Ukrajinaca (477 u slavonsko-brodskoj i 51 u novogradiškoj općini) ili trećina ukupnog broja Ukrajinaca u Slavoniji.³⁵ U popisu 2001. samo je 320 osoba, 208 manje nego u prijašnjem, iskazalo svoju ukrajinsku pripadnost.³⁶ Veliki pad udjela Ukrajinaca u stanovništvu županije nije posljedica većeg mortaliteta nego u drugih narodnosti, već manjeg nataliteta, ratnih sukoba zbog kojih su se neki odselili i asimilacije u većinski hrvatski narod.

Kao i ranije, najveći broj Ukrajinaca živi u Slavonskom Brodu (143) i općini Bebrini (107) u naselju Kaniži. U zapadnom dijelu županije popisano je 2001. godine samo 27 osoba ukrajinske nacionalnosti, odnosno upola manje nego 1991. godine.³⁷

Albanci

Albanci su nacionalna manjina koja uz romsku jedina bilježi porast udjela u stanovništvu Hrvatske, Slavonije pa tako i Brodsko-posavske županije. Ovdje je 1991. bilo 258 Albanaca, a deset godina poslije 285 Albanaca od kojih ih je najveći broj popisano u Slavonskom Brodu (136), Novoj Gradišci (64), Novoj Kapeli (15) i Okučanima (14).³⁸

³³ PS 1991., Dok 881, 134., 180.

³⁴ PS 2001., SI 1.166, 84.

³⁵ PS 1991., Dok 881, 134., 180.

³⁶ PS 2001., SI 1.166, 85.

³⁷ ISTO.

³⁸ ISTO.

Povećanju broja Albanaca u prvom redu je pridonio, kao i kod Roma, visoki natalitet koji je tradicionalno veći nego u drugih naroda u Hrvatskoj. Osim toga, to je kompaktna nacionalna zajednica, visoke svijesti o svojem podrijetlu i koja je zbog niza specifičnosti (jezik, priroda posla i vjera, većina su muslimani) najmanje podložna asimilaciji.

Česi

U skupini nacionalnih manjina s više od stotinu stanovnika nalaze se samo još Česi kojih je prema popisu iz 2001. na području županije popisano 109.³⁹ Na istom prostoru 1991. su se 152 osobe izjasnile Česima, a većina (89) u tadašnjoj općini Novoj Gradišci.⁴⁰ Rat, iseljavanje, niži natalitet, a dijelom i asimilacija, uzroci su smanjenju broja Čeha u ukupnom broju stanovništva županije.

Najviše pripadnika ove nacionalnosti, prema popisu iz 2001., živi u Slavonskom Brodu (35), Novoj Gradišci (17) i u Starome Petrovu Selu (12).⁴¹

Slovinci

Razmjerno s brojnosti, Slovenci uz Srbe imaju najveći pad u udjelu stanovništva Brodsko-posavske županije u razdoblju od 1991. do 2001. godine. U obje bivše općine 1991. ih je popisano 248, a 2001. su se samo 93 osobe izjasnile Slovencima.⁴² Tako veliki pad može se objašnjavati nižim natalitetom, asimilacijom ili neizjašnjavanjem u nacionalnom smislu, ali je glavni uzrok rat u Hrvatskoj i iseljavanje Slovenaca u matičnu zemlju. U Sloveniji je rat već završio, a u Hrvatskoj tek počeo, pa je razumljivo da je dio Slovenaca zbog egzistencijalnih i prije svega sigurnosnih razloga potražio rješenje odlaskom u zemlju svojih predaka, koja je pružala neusporedivo veću sigurnost nego sredina zahvaćena ratnim sukobima.

Mađari

Mađari su „stara“ i nekada brojna (također politički vrlo utjecajna, a gospodarski snažna) nacionalna manjina u Slavoniji, a isto tako i na prostoru današnje Brodsko-posavske županije. Nakon 1918. u svim popisima broj Mađara se smanjivao da bi se 1991. na području županije sveo na 106 osoba (81 u brodskoj i 25 u novogradiškoj općini), a 2001. samo na 81 od kojih je 44 u Slavonskom Brodu, sedam u Novoj Gradišci i najviše do tri u ostalim naseljima.⁴³

³⁹ ISTO, 84.

⁴⁰ PS 1991., Dok. 881, 134.

⁴¹ PS 2001., SI 1.166, 84.

⁴² ISTO, 85.

⁴³ ISTO, 84.

Nijemci

Između dva posljednja popisa stanovništva najmanji pad broja pripadnika nacionalnih manjina bilježe Nijemci. U popisu iz 1991. na području današnje županije ih je popisano 78 (63 u brodskoj i 15 u novogradiškoj općini), a 2001. samo tri manje, odnosno 75 osoba se izjasnilo Nijemcima.⁴⁴ Nijemci su se, iako malobrojni, iskazali kao stabilna nacionalna manjina poslije demokratskih promjena u Hrvatskoj.

Od 75 Nijemaca na području Brodsko-posavske županije, prema popisu iz 2001. većina (42) živi u Slavanskom Brodu, šest u Novoj Gradišci, osam u naseljima općine Garčin i po jedan u još nekoliko sela.⁴⁵

Makedonci

Na području današnje županije, a tadašnjih općina Slavonski Brod i Nova Gradiška, živjelo je 1991. godine 114 osoba makedonske nacionalnosti. Najviše (99) u Slavanskom Brodu.⁴⁶ U popisu iz 2001. na istom prostoru zabilježeno je samo 75 Makedonaca ili za trećinu manje nego 1991. godine.⁴⁷ Ovaj minus od 39 osoba nastao je iseljavanjem zbog rata u Hrvatskoj i dijelom zbog nezjašnjavanja u nacionalnom smislu. S obzirom na to da pripadaju Pravoslavnoj crkvi i vjeri, manje je vjerojatno da se dio Makedonaca asimilirao i izjasnio Hrvatima.

Crnogorci

Udjel Crnogoraca u stanovništvu županije između popisa 1991. i 2001. više je nego prepolovljen. U prvom popisu nalazimo ih 135 (od toga 99 u Slavanskom Brodu), a u drugom samo 54.⁴⁸ Smanjenje broja Crnogoraca na ovom prostoru u izravnoj je vezi s raspadom Jugoslavije i ratom u Hrvatskoj. Naime, vojna lica sa službom u brodskoj vojarni, u tvrđavi, njezinim padom polovicom rujna 1991. s obiteljima su napustila grad jer nisu mogla niti htjela prihvatiti novonastalo stanje, te su se odselili u Srbiju i Crnu Goru. Slično je tada postupio i dio civila u strahu od ratnih događaja.

Kao i ranije, najveći broj (41) Crnogoraca prema posljednjem popisu stanovništva živi u Slavanskom Brodu, samo sedam u Novoj Gradišci i šest u još tri naselja županije.⁴⁹

⁴⁴ ISTO, 84.

⁴⁵ ISTO, 84.

⁴⁶ PS 1991., Dok. 881, 180.

⁴⁷ PS 2001., SI 1.166, 84.

⁴⁸ PS 1991., Dok. 881, 134., 180. i PS 2001., SI 1.166, 84.

⁴⁹ ISTO, 84.

Ostale nacionalne manjine

U ovu skupinu uvrštene su nacionalne manjine kojih prema popisu stanovništva iz 2001. godine na području županije nije bilo više od 50. To su: Talijani (40), Poljaci (36), Slovaci (28), Rusini (25), Turci (19), Rumunji (12), Bugari (9), Rusi (8), Austrijanci (4), Židovi (2) i niti jedan Vlah, kao i u popisu iz 1991. godine. Ukupan broj pripadnika navedenih nacionalnih manjina je 196 ili 135 manje nego u popisu iz 1991. godine.⁵⁰

Od tradicionalno prisutnih nacionalnih manjina u razdoblju 1991. – 2001. najviše se smanjio broj Talijana (32), Rusina (19) i Slovaka (11), a uzroci se nalaze u ratu i iseljavanju, nižem natalitetu i asimilaciji. U odnosu na popis iz 1991. značajno je smanjen broj Poljaka (70 : 36) i Rumunja (40 : 12) te Turaka (23 : 19), dok je broj Rusa ostao isti (8 : 8), a broj Bugara je sa šest povećan na devet pripadnika.⁵¹ Za te nacionalne manjine na području Brodsko-posavske županije ne može se reći da su tradicionalno prisutne jer ovdje ne žive u duljem povijesnom kontinuitetu, nego su se stjecajem okolnosti zatekle u vrijeme popisa iz 1991. s namjerom da isele u druge, zapadnoeuropske zemlje. Dio je to i učinio i to je glavni razlog smanjenju njihova udjela u stanovništvu županije između 1991. i 2001. godine. Teško je vjerovati da se dio pripadnika ovih nacionalnih manjina (osim Poljaka) asimilirao, s obzirom na jezične i vjerske barijere koje ih dijele od Hrvata.

Austrijanci (4) i Židovi (3) u popisima stanovništva 1991. i 2001. za Brodsko-posavsku županiju samo su popisna kategorija. Do 1941. dosta brojna i gospodarski vrlo moćna židovska zajednica na ovim prostorima, skoro je pred nestankom, a uzroci takvom stanju su općepoznati događaji iz Drugoga svjetskog rata.

Nacionalno neizjašnjeni

Prema popisu stanovništva iz 1991. na području današnje županije u rubrici „nisu se nacionalno izjasnili“ (tu su uvršteni i „Jugoslaveni“, to jest nacionalno neopredijeljeni) upisano je 7.389 osoba (4.889 u tadašnjoj slavonsko-brodskoj i 2.500 u novogradiškoj općini) koje su nakon Hrvata i Srba najbrojnija (oko 4%) skupina stanovništva.⁵² U sljedećem popisu iz 2001. u županiji je popisano 2.127 nacionalno neizjašnjenih osoba (udjel u županijskoj populaciji od 1,2%) i gotovo isti broj ostalih nacionalnih manjina zajedno.⁵³

Udjel nacionalno neizjašnjenih u Brodsko-posavskoj županiji znatno je manji od državnog (iznosi 2,01%) i u Slavoniji, osim u Vukovarsko-srijemskoj županiji gdje također 1,2% stanovništva nije iskazalo nacionalnu pripadnost.

⁵⁰ ISTO, 84.-85.

⁵¹ PS 1991., Dok. 881, 134.-135., 180.-181.

⁵² ISTO, 135., 183.

⁵³ PS 2001., SI 1.166, 85.

Razlog smanjenju broja nacionalno neizjašnjenih je taj što su u popisu iz 2001. izostavljeni Jugoslaveni kojih je 1991. na području županije bio 5.262. Bez njih broj nacionalno neizjašnjenih u oba popisa je skoro jednak i teško je zaključiti iz kojih narodnosnih skupina „dolaze“. Vjerojatno iz svih, a možda najviše iz srpske nacionalne manjine uzimajući u obzir sve događaje između 1991. i 2001. godine.

Ostale narodnosti i nepoznato

U popisu stanovništva iz 2001. u detaljnoj klasifikaciji navodi se rubrika „ostali narodi“ (zemalja svih kontinenata) čiji su se pripadnici zatekli u Hrvatskoj u vrijeme popisivanja. U Brodsko-posavskoj županiji u tom trenutku registrirano je 437 osoba (1991. samo 64) podrijetlom iz neke europske zemlje, Australije, Afrike, Azije te Sjeverne, Srednje i Južne Amerike. Od toga se 401 osoba izjasnila kao musliman u etničkom smislu (ti muslimani se vode pod ostale narode Europe, uz primjerice Belgijance, Francuze, Španjolce itd.) i treba ih razlikovati od muslimana Bošnjaka kao nacionalne manjine.⁵⁴

U rubrici „nepoznato“ (u nacionalnom smislu) u popisu 2001. u županiji Brodsko-posavskoj navedene su samo 492 osobe.⁵⁵ Ističe se „samo“ jer je u popisu iz 1991. takvih osoba na ovom prostoru bilo 3.810 što je tada bilo 2,1% populacije tadašnjih općina Nova Gradiška i Slavonski Brod.⁵⁶ Ovako veliki broj „nepoznatih“ 1991. indikativan je i može se razmatrati s različitih aspekata, ali obvezno u sklopu općeg stanja u Hrvatskoj (i Jugoslaviji koja je još formalno-pravno postojala kao država) u kojoj su tada međunacionalni sukobi između Hrvata i Srba dosegнули točku nakon koje slijedi rat, što se ubrzo i dogodilo. Poslije završetka rata 1995. i mirnog uključivanja Hrvatskog podunavlja u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske 1998., dio „nepoznatih“ iz 1991. vratio se u Hrvatsku, pa tako i na područje Brodsko-posavske županije, i u popisu 2001. se odlučio iskazati svoju pripadnost ili se upisao u rubriku nacionalno neopredijeljenih.

Promjene u vjerskoj strukturi stanovništva županije, 1991. – 2001.

Vjera je bitno, tradicionalno i kulturološko obilježje koje uz nacionalnost i materinski jezik određuje čovjekovu pripadnost zajednici, ono po čemu je sličan ili različit od ostalih, bez obzira na to u kojoj državi ili u društveno-političkom sustavu živi. Ova konstatacija, međutim, vrijedi samo za demokratske države u kojima je omogućeno slobodno izražavanje vjerskih uvjerenja.

Poslije Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji (Federativnoj Narodnoj, a zatim Socijalističkoj Federativnoj) pitanje vjerske pripadnosti prvi put se postavilo u

⁵⁴ ISTO, 30.-31.

⁵⁵ N. mj.

⁵⁶ PS1991., Dok. 881., 135., 181.

popisu stanovništva iz 1953. godine u popisnim odrednicama „odnos prema vjeri“ i „bez vjere“. U sljedećim popisima (1961., 1971. i 1981.) ne postoji rubrika o vjerskoj pripadnosti sve do 1991., kada je prema članku 174. Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije građanima omogućeno da iskažu svoju pripadnost nekoj od vjerskih zajednica. To pravo su građani Hrvatske i iskoristili, a samo 4% njezina ukupnog stanovništva je u popisu 1991. izjavilo da nije vjernik i da ne pripada niti jednoj vjerskoj zajednici. Njihov udjel je u popisu iz 2001. iznosio 2,2%, odnosno smanjen je udjel takvih osoba.⁵⁷

Hrvatska je tradicionalno (rimo)katolička zemlja, a nakon katolika uvijek su najbrojniji bili pravoslavci, pripadnici Srpske pravoslavne crkve, sudjelujući značajnim brojem i udjelom u ukupnom broju stanovništva. Međutim, u razdoblju od 1991. do 2001. upravo na relaciji katolici-pravoslavci došlo je do bitnih promjena koje su izmijenile vjersku strukturu, kao i nacionalnu identifikaciju Hrvat-katolik i Srbin-pravoslavac.

U popisu iz 1991. katolici su činili 76,6%, a pravoslavci 11,1% vjernika u Hrvatskoj. U popisu iz 2001. udjel katolika je porastao na 87,8%, a pravoslavaca se smanjio na 4,4% što je i udjel građana srpske nacionalnosti koji je popisan u Hrvatskoj 2001. godine. Uzroci ovim radikalnim promjenama su rat i ratni događaji od 1991. do 1995. nakon kojih su se Srbi masovno iseljavali i tako smanjili udjel pravoslavaca u ukupnom broju vjerski opredijeljenih građana Republike Hrvatske. I kod ostalih vjerskih zajednica (među kojima je najbrojnija islamska) u razdoblju između dvaju popisa došlo je do manjih promjena koje nisu previše utjecale na cjelovitost vjerske slike u Hrvatskoj.

Vjerska struktura stanovništva Brodsko-posavske županije također je odraz ratnih događaja o čemu govore podaci o vjerskoj pripadnosti građana prema podacima iz popisa stanovništva iz 1991. i iz 2001. godine (tablice br. 3 i 4).

Tablica 3: Stanovništvo u 1991. prema vjeri po općinama⁵⁸

Vjera	NOVA GRADIŠKA		SLAVONSKI BROAD	
	Apsolutni broj	Udjel	Apsolutni broj	Udjel
Rimokatolička:	43.460	71,54	94.990	83,14
Grkokatolička:	102	0,17	1.170	1,02
Starokatolička:	9	0,01	16	0,00
Pravoslavna:	12.083	19,89	7.832	6,86
Islamska:	168	0,28	713	0,62
Židovska:	2	0,00	4	0,00
Adventistička:	118	0,19	89	0,08
Baptistička:	1	0,00	3	0,00

⁵⁷ PS 2001., SI1.166, 27.

⁵⁸ PS 1991., Dok. 881, 93., 133.

Evangelistička:	47	0,08	5	0,00
Jehovini svjedoci:	13	0,02	87	0,08
Kristova pentekostna crkva:	1	0,00	9	0,01
Ostale protestantske:	8	0,01	9	0,03
Ostale vjere i neizjašnjeni:	1.183	1,95	3.951	3,46
Nisu vjernici:	1.434	2,36	2.727	2,39
Ukupno:	60.749	100,00	114.249	100,00
Ukupno u obje općine			174.998	

Tablica 4: Stanovništvo Brodsko-posavske županije u 2001. prema vjeri⁵⁹

Vjera	Apsolutni broj	Udjel
Katolička crkva:	162.452	91,90
Grkokatolička crkva:	918	0,02
Starokatolička crkva:	2	0,00
Pravoslavna crkva:	6.089	3,44
Islamska vjerska zajednica:	1.520	0,86
Židovska vjerska zajednica:	2	0,00
Adventistička crkva:	176	0,10
Baptistička crkva:	4	0,00
Evangelistička crkva:	83	0,05
Jehovini svjedoci:	190	0,11
Kalvinistička crkva:	1	0,00
Kristova pentekostalna crkva:	5	0,00
Metodistička crkva:	0	0,00
Ostale vjere:	52	0,03
Agnostici i neizjašnjeni:	2.965	1,68
Nisu vjernici:	1.696	0,96
Nepoznato:	610	0,35
Ukupno:	176.765	100,00

U popisu stanovništva 1991. prema vjeri izrijekom se navodi 11 crkava, a u popisu iz 2001. njih 19. U prvom se sve pravoslavne crkve vode kao jedna dok su u drugom popisu, onome iz 2001., pravoslavne crkve kategorizirane

⁵⁹ PS 2001., SI 1.166, 190.-191.

odvojeno. Isto tako, u popisu iz 2001. nalaze se i kalvinistička i metodistička crkva koje su 1991. bile kategorizirane kao „ostale protestantske crkve“. Od ovih formalnih, međutim, važnije su sadržajne promjene koje su se dogodile između dvaju popisa stanovništva u svim vjerskim zajednicama, a poglavito između kršćanskih, katoličkih i pravoslavnih, te konkretno na području Brodsko-posavske županije.

Katolici

S obzirom na narodnosni sastav Brodsko-posavske županije, s apsolutnom hrvatskom većinom, katolici su (rimokatolici, grkokatolici i simbolično starokatolici) na ovim prostorima također oduvijek bili većina. U popisu stanovništva iz 1991. od ukupnog broja stanovnika (174.998) tadašnjih općina Nova Gradiška i Slavonski Brod, njih 139.747 (oko 80%) izjavilo je da pripada katoličkoj vjeri.⁶⁰ U popisu iz 2001. od popisanih 176.765 stanovnika županije njih 163.370 izjasnilo se katolicima (od toga 918 grkokatolika) te su imali udjel od 92,4% u ukupnom stanovništvu županije.⁶¹ Udjel katolika u Brodsko-posavskoj županiji veći je za oko 5% od hrvatskog prosjeka i najviši je u odnosu na ostale slavonske županije.

Teško je precizno utvrditi koliko je bilo katolika (jer nije postojala popisna kategorija o vjeri, osim 1953.) u popisima stanovništva poslije Drugoga svjetskog rata na prostoru današnje županije, ali sigurno značajno manje nego 1991. kada je ponovno omogućeno slobodno izražavanje vjerske pripadnosti. Promjena političke stvarnosti poslije demokratskih promjena 1990. omogućila je i onom dijelu Hrvata, koji zbog raznih razloga nije htio ili nije smio iskazivati i prakticirati svoju vjeru, da sada to učini. Pri tome se mora uzeti u obzir da se Hrvatska u trenutku popisa stanovništva 1991. nalazila u vrlo teškoj situaciji, nesigurnom putu izlaska iz Jugoslavije i mogućem ratnom putu. To je homogeniziralo hrvatski korpus u fizičko-psihološki obrambeni sustav u kojem je uz nacionalnu vrlo važna bila vjerska komponenta, u poistovjećivanju Hrvat-katolik, osobito u sredinama u kojima su značajno bili zastupljeni Srbi (zapadni dio općine Nova Gradiška), protivnici konfederalne ideje ili još više protivnici samostalne Hrvatske.

Rat i ratni događaji (izravni sukobi, protjerivanje i iseljavanje Hrvata i drugih pod pritiskom u zapadnom dijelu županije i stalna bombardiranja naselja u istočnom) još više su ujedinili hrvatsko stanovništvo na nacionalnoj, ali i vjerskoj osnovi. To je iskazano i u popisu stanovništva 2001. prema vjeri u kojem je udjel katolika u odnosu na popis iz 1991. porastao za oko 12,5%. Ne samo zbog navedenog razloga, nego i zbog promjene nacionalne strukture poslije vojno-redarstvene operacije „Bljesak“ početkom svibnja 1995. Tijekom i poslije ove vojne akcije srpsko-pravoslavno stanovništvo u zapadnom dijelu

⁶⁰ PS 1991., Dok. 881, 93., 133.

⁶¹ PS 2001., SI 1.166, 190.

županije iselilo se uglavnom u Bosnu, a na njegovo mjesto doselilo se protjerano hrvatsko-katoličko stanovništvo iz okolice Banje Luke. Ono se naselilo u Okučanima i okolnim naseljima u kojima je do 1995. prevladavalo srpsko-pravoslavno stanovništvo koje je, treba ponovno naglasiti, ipak dobrovoljno i organizirano napustilo svoje domove, a hrvatsko-katoličko je organizirano prognano i bez mogućnosti izbora novog privremenog ili trajnog prebivališta. Veliki dio prognanih Hrvata katolika iz Banje Luke i okolice (banjolučka biskupija) naprosto je bio prisiljen naći životni prostor u zapadnom dijelu Brodsko-posavske županije u kojem je do 1995. pretežno živjelo srpsko-pravoslavno stanovništvo.

U istočnom dijelu županije u razdoblju od 1991. do 1995. nije bilo masovnog iseljavanja Srba-pravoslavaca, ali je zato bilo masovnog useljavanja izbjeglih i prognanih Hrvata-katolika iz bosanske Posavine. Upravo su oni najviše pridonijeli porastu broja i povećanju udjela katolika Brodsko-posavske županije u popisu stanovništva prema vjeri iz 2001. godine.

U svim općinama županije katolici su bili većina: u 22 općine iznad 90%, u dvije između 80 i 90% i u dvije (općina Okučani i Dragalić) od 70 do 80% udjela.⁶² U gradovima Novoj Gradišci i Slavonskom Brodu udjel katolika (i uopće vjernika) manji je nego u ruralnim naseljima čije je stanovništvo tradicionalno privrženije vjeri i Rimokatoličkoj crkvi koja je, pogotovo u razdobljima denacionalizacije i ateizacije, uz vjerski čvrsto branila i nacionalni identitet.

Premda se, u pravilu, gotovo refleksno (naglašeno u Hrvata i Srba), nacionalna pripadnost poistovjećivala s vjerskom, činjenica je da je u popisu stanovništva iz 2001. u Brodsko-posavskoj županiji popisano oko 2% (4.900 osoba) više Hrvata nego katolika. To znači da dio Hrvata nije poistovjetio nacionalnost i vjeru, da je dio ateističkog svjetonazora, da pripada nekoj drugoj vjeri, protestantskoj ili islamskoj, ili možda i pravoslavnoj.

Pravoslavci

Najveće i najdramatičnije promjene u vjerskom životu u Hrvatskoj, tako i u Brodsko-posavskoj županiji, napose u razdoblju od 1991. do 2001., dogodile su se u pravoslavnoj, odnosno Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Prema popisu stanovništva iz 1991., u Hrvatskoj je živjelo 532.141 osoba pravoslavne vjere, odnosno pripadnika svih pravoslavnih crkava koji su u ukupnom stanovništvu imali udjel od 11,1%. Poslije vojno-redarstvenih operacija „Bljesak“ i „Oluja“ broj pravoslavaca u Hrvatskoj pao je na 196.696 (što čini 4,4% stanovništva Hrvatske) i približan je broju pripadnika srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj (201.631) koji su popisani 2001. godine.⁶³

Na području Brodsko-posavske županije prema popisu stanovništva iz 1991. živjelo je 19.915 pravoslavaca: 12.083 u novogradiškoj i 7.852 u slavonskoj.

⁶² ISTO, 190.-192.

⁶³ ISTO, 23., 27.

sko-brodskoj općini, odnosno oko 20% ukupnog stanovništva tih općina koje danas čine županiju.⁶⁴ Broj pravoslavaca samo je za 65 osoba manji nego broj popisanih Srba što, međutim, ne znači da su svi Srbi nacionalnost poistovjetili s vjerom (dio se sigurno nije vjerski izjasnio) s obzirom na to da pravoslavnoj konfesiji pripadaju i Crnogorci, Makedonci te značajan dio Roma i Albanaca. Zato je u novogradiškoj općini 1991. za oko 500 manje Srba nego pravoslavaca, a u slavonsko-brodskoj za oko 450 više pravoslavaca nego Srba, jer je u gradu Slavonskom Brodu bila veća koncentracija Roma i Albanaca.

Ratni događaji, kojima je i sama značajno pridonijela, za Srpsku pravoslavnu crkvu uslijedili su poslije operacije „Bljesak“ i masovnog iseljavanja Srba iz Okučana i ostalih 30-tak naselja zapadnog dijela Brodsko-posavske županije u kojima su do tada činili većinu. Odlaskom građana srpske nacionalnosti proporcionalno se smanjio i broj pripadnika pravoslavne vjere (i Srpske pravoslavne crkve) što egzaktno pokazuju podaci u popisu stanovništva 2001. u kojem srpska nacionalna manjina sudjeluje s 3,02%, a pravoslavci s 3,44% u ukupnom broju stanovnika Brodsko-posavske županije. U apsolutnom broju, a prema posljednjem popisu stanovništva iz 2001. godine, na ovom prostoru živi 6.089 građana pravoslavne vjere i 5.347 osoba srpske nacionalne manjine.⁶⁵ „Višak“ pravoslavaca (742) nad brojem Srba čine Crnogorci, Makedonci, Albanci i osobito Romi pravoslavne vjeroispovijesti te dio Srba koji se nije nacionalno izjasnio nego samo vjerski.

Od pet slavonskih županija broj i udjel pripadnika pravoslavne vjere najmanji je u Brodsko-posavskoj (najveći u Vukovarsko-srijemskoj) županiji, a u odnosu na popis stanovništva iz 1991. manji čak za oko 17%. Danas, prema popisu stanovništva iz 2001. najviše osoba pravoslavne vjere živi u Slavonskom Brodu (1.981) što je samo 3,07% njegova stanovništva, i Novoj Gradiški (865) odnosno 5,46%. U općinama zapadnog dijela županije pravoslavno opredijeljeni su najbrojniji u naseljima općine Okučani (22,21%), Dragalić (18,25%), Stara Gradiška (15,38%) i Gornji Bogičevci (11,51%). Dakle, u općinama u kojima su do 1995. Srbi i pravoslavci imali apsolutnu većinu. U istočnom dijelu županije najviše pravoslavaca (446) je popisano u općini Garčin, kojoj pripadaju Trnjani i Novo Topolje, a u kojima je i brojnija srpska nacionalna manjina.⁶⁶

Za razliku od popisa iz 1991. u kojem se ne navode imena pravoslavnih crkava u Hrvatskoj već su svedene u rubriku „Pravoslavna“, u popisu iz 2001. svih sedam se posebno iskazuje. Ova činjenica, osim u metodološkom pogledu i kao pokazatelj dosljedne primjene ustavnih odredbi o slobodama građana Republike Hrvatske, sama po sebi nije zanimljiva. Ali je intrigantna zato što je samo 135 osoba na području Brodsko-posavske županije izričito navelo da pripada Srpskoj pravoslavnoj crkvi, kojoj zapravo svi pravoslavci i pripadaju jer ostale pravoslavne crkve u Hrvatskoj, pa i na ovim prostorima, postoje

⁶⁴ PS 1991., Dok. 881, 93.,133.

⁶⁵ PS 2001., SI 1.166, 190.

⁶⁶ ISTO, 190.-192.

samo u nazivu.⁶⁷ Ovaj podatak može se tumačiti neupućenošću u pojmovne razlike, da je važna vjerska pripadnost, a ne i crkvena te da su građani srpske nacionalnosti i pravoslavne vjere prilikom popisivanja nastojali i pri vjerskom izjašnjavanju, a zbog poznatih razloga, zaobići pridjev „srpski“.

Muslimani

Poslije katolika i pravoslavaca, muslimani su u Hrvatskoj najbrojnija vjerska zajednica koja s 56.777 svojih članova ima udjel od 1,28% u ukupnom stanovništvu države, a prema popisu iz 2001. godine.⁶⁸ Osim Bošnjaka, za koje se pretpostavlja da su u golemoj većini muslimani, islamskoj vjeri pripada i najveći dio Roma i Albanaca i etničkih muslimana (vode se u popisu 2001. pod „ostali narodi Europe“ i ima ih oko 20.000) pa je zato dvostruko više muslimana od Bošnjaka.⁶⁹

U popisu stanovništva iz 1991. na području Brodsko-posavske županije živjela je 881 osoba muslimanske vjere: 168 u općini Nova Gradiška i 713 (od toga 643 u gradu) u općini Slavonski Brod.⁷⁰ Broj muslimana u vjerskom smislu tada je veći za 325 od etničkih, u stvari, Bošnjaka koji su u popisu stanovništva iz 1991. prema narodnosti zavedeni u rubrici „Muslimani“. U toj razlici između vjerskih i etničkih muslimana sudjeluju Albanci i Romi (1991. ukupno 381) islamske vjeroispovijesti.

Na području Brodsko-posavske Županije prema popisu iz 2001. živjelo je 1.520 muslimana što je za oko 40% ili 639 osoba više nego li 1991. godine.⁷¹ Ovo veliko povećanje (u udjelu daleko najveće od svih popisanih vjeroispovijesti) rezultat je porasta romske i albanske populacije i islamske vjeroispovijesti, i svrstavanja 401 etničkog muslimana iz rubrike „Ostali narodi Europe“ u rubriku „Islamska vjerska zajednica“.

Najviše muslimana, kao i prije, popisano je u Slavonskom Brodu (1.131) i Novoj Gradiški (95), u seoskim naseljima u općini Sibinj (49), Bukovlje (34) i

⁶⁷ ISTO, 190.

⁶⁸ ISTO, 27.

⁶⁹ Šemso Tanković iz Kluba zastupnika nacionalnih manjina nedavno je u Saboru ustvrdio da je u popisu stanovništva 2001. oko 20.000 Bošnjaka upisano u rubriku „ostali narodi Europe“, a pod nazivom „Muslimani“ (PS 2001., SI 1.166, 32.), čime im je, drži, onemogućeno da iskažu svoju etničku pripadnost. Točno je da je u ovom popisu oko 20.000 manje Bošnjaka nego muslimana, ali je i činjenica da nisu svi muslimani Bošnjaci, da je dio Bošnjaka izrazio samo vjersku, ali ne i nacionalnu pripadnost i da su se mnogi bošnjački muslimani izjasnili kao Hrvati, kako „domaći“ tako i prognani i izbjegli tijekom rata u Bosni i Hercegovini. Za ilustraciju, poslije pada Bosanskog Broda 7. listopada 1992. izbjegli Posavljaci su dolaskom u Slavonski Brod trebali odgovoriti na pitanje koje su nacionalnosti. Podrazumijevalo se da su katolici Hrvati, ali je musliman izjavio „Piši, bolan Hrvat, ja šta bi sad bio?“, *Rat izbliza*, Slavonski Brod, 1993., 98. Stoga u spomenutim razlozima, a ne u manipulaciji, kako sugerira Tanković, treba tražiti „manjak“ Bošnjaka u odnosu na broj pripadnika islamske vjere u popisu stanovništva Republike Hrvatske iz 2001. godine.

⁷⁰ PS 1991., Dok. 881, 93., 133.

⁷¹ PS 2001., SI 1.166, 191.

Stara Gradiška (26). Od svih 26 općina samo u klakarskoj i gundinačkoj nije 2001. registriran niti jedan pripadnik islamske vjere.⁷²

Protestanti

Protestanti, pripadnici različitih reformističkih kršćanskih crkava, na području Brodsko-posavske županije bili su, a i danas su, brojčano i prema udjelu nevelika vjerska skupina u izrazito katoličkoj sredini. Prema popisu stanovništva iz 1991. u novogradiškoj i slavonskobrodskoj općini registrirano je 387 članova protestantskih crkava među kojima je najbrojnija bila adventistička (207), Jehovini svjedoci (115), evangelistička (52) te Kristova pentekostna s 10 članova.⁷³ Deset godina kasnije, u popisu 2001., broj članova svih sedam protestantskih crkava (dvije više, kalvinistička i metodistička, nego 1991.) narastao je na 459. Međutim, u odnosu na popis iz 1991. smanjio se broj adventista za 31, za isto toliko povećao broj evangelista, a najveći porast bilježe Jehovini svjedoci, za 75, zahvaljujući poznatoj upornosti kojom pristupaju pridobivanju novih članova svoje crkve. Ostale protestanske vjere, Kristova pentekostna, baptistička i kalvinistička imaju samo 10 članova, a metodistička niti jednog.⁷⁴

Pripadnici protestantskih crkava u Brodsko-posavskoj županiji najbrojniji su u gradskim sredinama, u Slavonskom Brodu (253) i Novoj Gradišci (72).⁷⁵

Agnostici i neizjašnjeni

U popisu stanovništva prema vjeri iz 1991. u tadašnjim općinama Nova Gradiška i Slavonski Brod u rubrici „ostale vjere i neizjašnjeni“ upisana su 5.752 građanina koji nisu željeli iskazati svoje vjersko opredjeljenje.⁷⁶ Naziv rubrike u koju je uvrštena ova brojčano značajna skupina građana upućuje na pretpostavku da ona ima vjersko uvjerenje, ali ga zbog nekih razloga ne želi ni u popisu, koji jamči tajnost, izraziti. Jedan od razloga kod većine popisanih u ovoj skupini, uglavnom Hrvata i Srba kao najbrojnijih, sigurno se nalazi u društveno-političkoj klimi u Hrvatskoj koja je vladala u proljeće 1991. (u vrijeme popisa stanovništva) kada su već međunacionalni odnosi između Hrvata i drugih s jedne strane te Srba s druge strane bili potpuno narušeni, pa je i vjersko izjašnjavanje (Hrvat-katolik, Srbin-pravoslavac) značilo opredijeliti se za ili protiv Jugoslavije, odnosno Hrvatske. Zato se dio stanovništva vjerojatno nije izjašnjavao u vjerskom smislu, kao ni u nacionalnom, očekujući rasplet političkih napetosti i ratnih događaja koji su ubrzo uslijedili.

U popisu stanovništva iz 2001. u rubrici „agnostici i neizjašnjeni“ u Brodsko-posavskoj županiji zabilježeno je 2.965 osoba koje nisu izrazile svoje vjer-

⁷² ISTO, 190.-192.

⁷³ PS 1991., Dok. 881, 93., 133.

⁷⁴ PS 2001., SI 1.166, 191.

⁷⁵ N. mj.

⁷⁶ PS 1991., Dok. 881, 93., 133.

sko uvjerenje, a što je gotovo upola manje nego 1991. godine.⁷⁷ Dva su razloga prouzročila pad broja vjerski neizjašnjenih osoba u posljednjem popisu stanovništva: odseljavanje Srba tijekom vojno-redarstvene operacije „Bljesak“ početkom svibnja 1995. iz zapadnog dijela županije i mironodopske prilike poslije Domovinskog rata u kojima su nestale tenzije prisutne u Hrvatskoj 1991. Ipak, i 1,68% vjerski neizjašnjeni u Brodsko-posavskoj županiji i danas čine značajan dio njezine populacije, a najbrojniji su u gradovima, u Slavonskom Brodu (1.686) i Novoj Gradišci gdje je takvih 407 osoba.⁷⁸

Nisu vjernici

Prema popisu stanovništva o vjerskoj pripadnosti iz 1991. na području današnje Brodsko-posavske županije 4.161 osoba (2.727 u brodskoj i 1.434 u novogradiškoj općini) izjavila je da nije vjernik, dakle, da je ateističkog svjetonazora.⁷⁹ U sljedećem popisu iz 2001. godine broj ateista je više nego prepolovljen i iznosio je 1.696 osoba ili 0,96% stanovništva županije. Prema podacima iz popisa stanovništva iz 2001. godine ateisti su bili najbrojniji u Slavonskom Brodu (1.270) i Novoj Gradišci (274).⁸⁰

Uočljiva je velika razlika u brojkama u rubrici „nisu vjernici“ između dvaju popisa, slično kao i u rubrikama o nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti, a može se objasniti već više puta spomenutim društveno-političkim prilikama u Hrvatskoj i događajima između 1991. i 2001. To posebno vrijedi za ratom zahvaćenu Brodsko-posavsku županiju, osobito njezin zapadni dio s brojnim srpskim stanovništvom, u kojoj je nacionalnost bitno odredila i vjersku pripadnost, ali i opredjeljivanje za rubriku „nisu vjernici“. Manje zbog ateističkog uvjerenja, a više zbog taktičkih razloga (svakako se trebaju uzeti u obzir i brojni mješoviti brakovi), pogotovo prisutnih 1991. i upravo u vrijeme popisa stanovništva kada mnogima još uvijek nije bilo jasno što se zapravo događa i u kojem smjeru će se procesi dalje razvijati.

Zaključak

Brodsko-posavska županija formirana je 1992. od općina Nova Gradiška i Slavonski Brod koje su u administrativno-teritorijalni sustav ušle sa 185 naselja i 174.998 stanovnika: novogradiška s 93 naselja i 60.749 stanovnika te slavonsko-brodsko s 92 naselja i 114.249 stanovnika.

⁷⁷ S velikom sigurnošću može se reći da se najveći dio osoba iz ove rubrike može smatrati vjerski neizjašnjenim osobama, a ne agnosticima, odnosno sljedbenicima filozofskog učenja koje poriče mogućnost spoznaje objektivnog svijeta, jer je teško povjerovati da je prosječno obrazovani građanin znao što taj pojam znači, ali mu je termin „vjerski neizjašnjen“ sigurno bio jasan i prihvatljiv.

⁷⁸ PS 2001., SI 1.166, 191.

⁷⁹ PS 1991., Dok. 881, 93., 133.

⁸⁰ PS 2001., SI 1.166, 191.

Prema popisu stanovništva Republike Hrvatske iz 1991. Hrvati su u nacionalnoj strukturi u obje općine bili apsolutna većina: u novogradiškoj sa 71,92%, a u slavonsko-brodskoj s 80,61% od ukupno popisanog stanovništva. Nacionalne manjine su tada imale 23.507 osoba i činile su 13,43% popisanih. Najbrojniji su bili Srbi, tada još konstitutivni narod, koji su sa 19.957 stanovnika činili 11,4% populacije novogradiške i slavonsko-brodске općine. Međutim, u novogradiškoj su imali udjel od 20,69%, a u slavonsko-brodskoj 6,49% popisanih građana. Značajna je u popisu iz 1991. i skupina nacionalno neopredijeljenih, Jugoslavena i nepoznatih (ukupno, u obje općine, oko 11.000 ili 6,28% stanovništva), što je odraz društveno-političkih prilika i nacionalnih napetosti, osobito između Hrvata i Srba u proljeće 1991. kada je popis i obavljen.

U popisu stanovništva 1991. prema vjeri su uvjerljivo najbrojniji katolici sa 71,54% u novogradiškoj općini i sa 83,14% u slavonsko-brodskoj općini. Druga po brojnosti vjerska zajednica bili su pravoslavci sa 19,98% u novogradiškoj općini i sa 6,68% u slavonsko-brodskoj općini. Uočljivo je da je u obje općine udjel katolika i pravoslavaca (zapravo, pripadnika Srpske pravoslavne crkve) približan udjelu Hrvata i Srba jer skoro u pravilu ova dva naroda vjeru poistovjećuju s nacionalnom pripadnošću. Od ostalih vjerskih zajednica je popisan 881 musliman (0,92%), a više od 10% (9.259) građana u obje općine nije se vjerski izjasnilo ili je izjavilo da nisu vjernici.

Podaci iz popisa stanovništva iz 2001. prema narodnosti pokazuju da je udjel Hrvata na području Brodsko-posavske županije u odnosu na 1991. povećan za 13,37%. Od popisanih 176.765 osoba 166.129 ih se izjasnilo Hrvatima, što je 93,98% svih popisanih. To je u udjelu i najveći udjel Hrvata u svih pet slavonskih županija. Istodobno se drastično smanjio broj pripadnika srpske nacionalne manjine s 23.507 na samo 5.347 osoba što je prema popisu iz 2001. bilo 3,2% ukupnog stanovništva Brodsko-posavske županije. Ostale nacionalne manjine u razdoblju od 1991. do 2001. također bilježe pad, osim albanske i romske koje su u porastu. U ovom razdoblju znatno se smanjio i udjel nacionalno neizjašnjenih i nepoznatih (na 1,48%) koji su 1991. s Jugoslavenima (popisna kategorija koja u popisu 2001. ne postoji) činili respektabilnih 6,28% stanovništva tadašnjih općina Nova Gradiška i Slavonski Brod.

Promjene u vjerskoj strukturi Brodsko-posavske županije od 1991. do 2001. u osnovi su iste ili vrlo slične promjenama u nacionalnoj, osobito na relaciji katolici – pravoslavci, imajući u vidu identifikaciju Hrvat – katolik, Srbin – pravoslavac. Ipak, za oko 2% je manje katolika nego Hrvata, što znači da je dio Hrvata ateističkog svjetonazora, da se dio nije vjerski izjasnio ili da pripada nekoj drugoj vjeri, protestantskoj pa i islamskoj. S druge strane, u posljednjem je popisu za 0,42% više pravoslavaca nego Srba, s obzirom na to da se dio Albanaca i Roma izjašnjava pripadnicima pravoslavne vjere. Ove dvije nacionalne manjine iskazuju pripadnost i islamskoj vjeri pa je zato u popisu 2001. brojčano i u udjelu više muslimana nego Bošnjaka, za koje se općenito drži da su svi muslimani. Protestantske crkve u vjerskoj strukturi u Brodsko-posavskoj županiji imaju udjel od samo 0,29%, a najbrojniji su Jehovini svjedoci koji u

odnosu na 1991. jedini bilježe veći broj članova svoje crkve. Agnostici, vjerski neizjašnjeni i ateisti sudjeluju s 2,67% što je za 7,49% manje nego u popisu iz 1991. godine.

Poslije pada bosanske Posavine početkom listopada 1992. desetine tisuća protjeranih, prognanih i izbjeglih Hrvata katolika uselilo se u Hrvatsku, a velik broj ih se stalno naselio u Slavonskom Brodu i drugim naseljima bivše slavonsko-brodske općine, čime je povećan broj i njihov udjel u ukupnom broju stanovnika županije. S druge strane, poslije vojno-redarstvene operacije „Bljesak“ početkom svibnja 1995., Srbi, tj. pravoslavci zapadnog dijela bivše novogradiške općine masovno su se iseljavali u Bosnu, krajeve tadašnje Jugoslavije, a dijelom i u istočnu Slavoniju (koja se još uvijek nalazila pod srpskom okupacijom) pa se tako njihov udjel u ukupnom broju stanovništva županije sveo na samo nešto više od tri posto.

U zaključku se može još jednom istaknuti da je današnja nacionalno-vjerska struktura Brodsko-posavske županije u prvom redu posljedica ratnih događaja između 1991. i 1995. i prisilnih migracija: izbjegloga, protjeranoga i prognanoga hrvatskoga stanovništva iz bosanske Posavine i dobrovoljnog, ali ipak zbog ratnih događaja, masovnog odlaska srpskoga pravoslavnog stanovništva.

SUMMARY

THE NATIONAL AND RELIGIOUS COMPOSITION OF THE POPULATION OF BRODSKO-POSAVSKA COUNTY, 1991-2001

The theme of this work is the changes to the national and religious composition of Brodsko-Posavska County during the period between the two census of 1991 and 2001. On the basis of data from these two rich sources, the author analyzes and interprets the causes and consequences affected by the national-religious structure of the population, especially analyzing the changes in the numerical indices of the relative positions of the Croats – Serbs and Catholics – Orthodox on the territories of the former districts of Nova Gradiška and Slavonski Brod, which have formed Brodsko-Posavska County since 1991.

Key Words: the Republic of Croatia, Brodsko-Posavska County, Population, national and religious affiliation